

יְפִים אֶטְקִינֵד הַלְכָה בְנֵתִיב הַיִּסּוּרִים מֵרִצּוֹן מְרוֹסִית: נִילִי מִירְסְקִי

מחייאות הכפיים שככו, קול אישה קרא פתאום: "איפה המחבר?!". בקצה האחר של האולם פרצו בצחוק. נעלבתי. לא קשה היה להבין למה צחקו שם: העלו את "דון ז'ואן" של ביירון. אך בקהל נמצאו גם מי שהבינו את פשר הקריאה, וקולות נוספים הצטרפו: "איפה המחבר?!". ניקולאי פֶּבְלוֹבִיץ' אָקִימוב יצא אל הבמה עם שחקניו, חזר ולחץ את ידו של וורפֶּאֵיב שהופיע בתפקיד הראשי, ואז פסע קדימה ונעמד בקצה הבמה ממש. לקראתו קמה אישה בשמלה שחורה ארוכה, דומה לגלימת נזירה; היא ישבה בשורה הראשונה, ועכשיו נענתה למחווה של אָקִימוב, עלתה לבמה ונעמדה לצדו: כפופת גו, עייפה לאין תוחלת, מבטה הנבוך נודד כה וכה, לצדדים. התשואות גברו, צופים אחדים קמו על רגליהם, בעקבותיהם קם הקהל כולו; מחאו כף בעמידה. פתאום, בן־רגע, הושלך הס: האישה בשחור התנודדה, השתוחחה, ואילוֹלֵא תמך בה אָקִימוב היתה נופלת ארצה. היא פונתה משם מיד, זה היה התקף לב.

כל הצופים האלה שהתכנסו לחזרה הגנרלית של "דון ז'ואן" בבימויו של אקִימוב – האם ידעו כולם איך נולד המחזה הזה? והקריאה הזאת, "איפה המחבר?!", האם היתה רק פרץ רגעי של התרגשות, או שהאישה שהשמיעה ראשונה את הכינוי הטעון הזה הכירה גם היא את הסיפור שאני עומד לספר לכם כאן?

טֵיטֵיאָנָה גְּרִיגוֹרִיבְנָה גְּנְדִיץ', אחיינית דור חמישי למתרגם המהולל של האיליאדה¹, למדה בתחילת שנות השלושים לתואר שלישי בפקולטה לפילולוגיה של אוניברסיטת לנינגרד. היא התמחתה בספרות האנגלית של המאה השבע־עשרה, וכל כך נשבתה בקסמיה, עד שלא הבחינה כלל בַּמְתְּחוּלָל סביבה. ומסביבה התחוללו "טיהורים". בזה אחר זה סולקו מהאוניברסיטה כל ה"אוֹיְבִים": אתמול חסידי האסכולה הפורמליסטית, היום נאמני "הסוציולוגיה הוולגרית" (דהיינו הלא־מֶרְקְסִיסְטִית), ובכל עת תמיד – בני האצולה, ואנשי האינטליגנציה

¹ ניקולאי איונוביץ' גְּנְדִיץ' (1833-1784), משורר בן דורו של פושקין, הראשון שתרגם את האיליאדה של הומרוס לרוסית.

הבורגנית, וה"סוטים מן הקו", והטרורצקיסטים המדומים. טטיאנה גַנְדִיין' צללה ראשה ורובה בשירה האליזבתנית; שום דבר אחר לא עניין אותה. אך על כורחה החזירה למציאות: באחת האספות טפלו עליה שהיא מסתירה את היותה בת לשושלת אצולה רמת יחס². היא לא נכחה כמוכּן באותה אספה, וכשנודע לה הדבר פצחה מיד במחאה קולנית: היעלה על הדעת שתסתיר את מוצאה? הן שם־משפחה גַנְדִיין'. והלוא מאז ומעולם, עוד מן הזמנים שקדמו לפושקין, היה ידוע שהגַנְדִיצ'ים הם נצר לגזע אצולה עתיק; בעקבות דבריה אלה הרחיקו אותה מהאוניברסיטה, באשמת "התרברבות במוצאה המיוחס". אכן, המציאות היתה אבסורדית, ואף לא טרחה להסתיר זאת. הנשק היחיד בידי קורבנותיה חסרי הישע היה בדיוק אותו אבסורד עצמו: היה בו כדי להמיט אסון, ובה־מבירה היה בו, אם יתמזל המזל, כדי להושיע; איכשהו עלה בידי גַנְדִיין' להוכיח כי שתי ההאשמות שהוטחו בה סותרות זו את זו. היא לא הסתירה את מוצאה ולא התברבה בו. האוניברסיטה החזירה אותה אל חיקה. היא הרצתה, תרגמה מן השירה האנגלית, כתבה שירים בטעם אַקְמֵיאִסטי³, ואפילו התחילה לתרגם מן השירה הרוסית לאנגלית.

בימים ההם התגוררנו שנינו באותו בניין. זה היה "בית הדירות הפרטיות" בשדרות קֶמְנּוּאֵוֹסְטֵרֹבסקי (לימים שדרות קירוב) מס' 73/75, שהיה מפורסם בכל פטרבורג, ואחר כך בפטרבורג ובלנינגרד. בבניין הענקים הזה, שהתנשא סמוך מאוד לאיים עצמם והיה מצופה כולו אבני שחם, התגוררו אז כמה מאנשי הרוח הבולטים ברוסיה: ההיסטוריון נ"פ פֶּלְטוֹנוֹב, חוקר הספרות ו"א דְסֵנְצִיק, המשורר והמתרגם מ"ל לוזינסקי.

רצה המקרה ואני נולדתי בבית הזה: הדירה מס' 2 היתה שייכת לאבי. אך לימים נקלעתי אליו באקראי: משנשאתי אישה הועמד שם לרשותנו לזמן מה חדר אחד בתוך "דירה שיתופית" מרובת דיירים – חדרו של אביה החורג של רעייתי הצעירה. טטיאנה גריגוריבנה גַנְדִיין' חייתה עם אמה בדירה מרובת דיירים אף יותר, בכניסה אחרת, בחדר שעמד בו ריח נפטלין וכמדומה גם לבנדר, עמוס לעיפה ספרים ותצלומים ישנים, ורהיטיו הבלים מכוסים שטיחים זעירים מעשה־בית. לכאן הייתי בא לשפר את האנגלית שלי בעזרתה

² צאצאי משפחות האצולה נדרפו כבריה"מ.

³ האַקְמֵיאִים היה זרם ספרותי שהתגבש ברוסיה בשנים 1912-1913, בהנהגתו של המשורר ניקולאי גומליוב, שהעלה על נס את צלילות הביטוי ואת שבחי "האַרְצִיּוֹת הַבְּשֵׁר־וְדָמִית", בניגוד ל"ערפילים המיסטיים" של האסכולה הסימבוליסטית שמשלה אז בכיפה; עם הזרם הזה נמנו גם אנה אחמטובה ואוסיפ מַנְדֵּלְשְׁטָאם.

של טטיאנה גריגוריבנה, ובתמורה קראתי איתה שירים בצרפתית, שאותם, למען האמת, יכלה להבין טוב מאוד גם בלעדי.

פרצה המלחמה. סיימתי את לימודי באוניברסיטה. אשתי ואני עברנו לעיר קירוב, ואחר כך התגייסנו לצבא, לחזית קארל'ה. על גנדיץ' ידענו רק זאת, שסמוך לפני פרוץ המלחמה היא עקרה עם אמה אל בית-עץ קטן, פרטי, על האי קאמניי. אחר כך, כשכבר היינו בחזית, נודע לנו שבזמן המצור על לנינגרד מתה אמה, בית-העץ הקטן עלה באש, והיא עצמה הועסקה כמתורגמנית בצבא, במפקדת תנועת הפרטיזנים. לפעמים הגיעו ממנה מכתבים, על-פי רוב שירים; אחר כך נעלמו עקבותיה. נעלמו לימים רבים. שום ידיעות לא הגיעו ממנה משום מקום. ניסיתי לאסוף מידע על אודותיה, לחקור ולדרוש, אך טטיאנה גנדיץ' כמו נבלעה באדמה.

אחרי המלחמה מצאנו עצמנו, אשתי ואני, בדירתנו הישנה בבית מס' 73/75. מן הדיירים הקודמים לא נותר איש, כמעט כולם מתו בזמן המצור. רק לעתים רחוקות נזדמן לי לפגוש גבירות מן הדור הישן שבדרך פלא נשארו בחיים, לראשיהן כובעים עם צעיפירשת זעירים. פעם אחת — בשנת 1948, כמדומני — באו לקרוא לי לדירה מס' 24: מיכאיל ל'יאונידוביץ' לוזינסקי ביקש ממני לסוד אליו. זה היה מקרה נדיר כל כך, שרצתי לשם כל עוד נפשי בי. מיכאיל ל'יאונידוביץ' הושיב אותי לידו על ספה קטנה, הנמיך ברוב שקידה את קולו הנמוך ממילא, והצריד באוזני: "שלחו לי מ'הבית הגדול' כתבי-יד של טטיאנה גריגוריבנה גנדיץ'. אתה זוכר אותה?"

"מ'הבית הגדול' ברחוב ליטיינאיה, מהשירות לביטחון המדינה?" (מתוך הרגל ישן אמר לוזינסקי פעם צ'ק. ופעם ג.פ.או.) "מה זה צריך להיות? מה הם רוצים ממך?"

"מדובר בתרגום הפואמה 'דון ז'ואן' של ביירון", המשיך לוזינסקי. "תרגום שלם. אתה קולט? שלם. באוקטבות, אוקטבות קלסיות נפלאות. כל שבעה-עשר אלף הטורים. כרך עצום של טורי-שיר מתורגמים לעילא. ואתה יודע למה שלחו לי את זה? הם רוצים חוות-דעת. 'הבית הגדול' זקוק לחוות-הדעת שלי על תרגום 'דון ז'ואן' של ביירון."

מה פירוש הדבר? הייתי נדהם לא פחות מלוזינסקי, ואולי אפילו יותר. הרי כלל לא ידענו שגנדיץ' נאסרה. מאיזו סיבה נאסרה? בשנים ההן לא שאלו "מאיזו סיבה". ומי שבכל זאת הוציא מפיו מין שאלה שכזאת, היה מקפיד

להקדים לה הסתייגות אירונית: "יש לי שאלה אידיוטית: מאיזו סיבה?" ומנץ צץ בכלל ה"דון ז'ואן" הזה? תרגומה של גנדיץ' היה באמת מדהים באיכותו. זאת הבינתי בשעה שלוזינסקי, אדם מאופק בדרך כלל, קרא בחצי קול, בהתפעלות כבושה, אוקטבות אחדות, ואגב אורחא קישר ביניהן לבין שני מופתים מן העבר: "בית קטן בקולומנה" של פושקין ו"חלומי של פופוב" של אלכסיי טולסטוי. "אבל תן דעתך", חזר ואמר, "הרי כאן יש שבעה-עשר אלף טורים כאלה, כלומר יותר מאלפיים אוקטבות... ואיזו קלילות, איזה חן, איזו חריזה גמישה ומדויקת! וברק השנינה, והעידון הדק ברמזים הארוטיים, והדיבור המהיר, הקולח..." הוא כתב את חוות-הדעת, אך לא זכיתי לראותה; אולי אפשר יהיה למצוא אותה פעם בארכיוני הק.ג.ב.

עברו שמונה שנים. משפחתנו עברה זה כבר לדירה שיתופית אחרת, בקרבת מקום לקודמת, בשדרות קירוב 59. יום אחד צלצל פעמון הדלת שלוש פעמים – אות שבאו אלינו. בפתח עמדה טטיאנה גריגוריבנה גנדיץ', מיושנת למראָה אף יותר מכפי שהיתה בעבר, לבושה מין אפודה עבה, ארוכה, מרופדת צמר-גפן, וצרוור עטוף בד בידה. היא חזרה ממחנה הכפייה שעשתה בו שמונה שנים. ברכבת, בדרך ללנינגרד, עיינה ב"ליטרטורנאיה גאָאָטה" ["העיתון הספרותי"] וראתה את המאמר שלי, "קלסיקן רב-פרצופים", שדן בכרך החדש של שירי בירון שיצא לאור בתרגומם של משוררים שונים בעלי סגנונות שונים; העבר צף ועלה בזכרונה, היא שמה פניה אל ביתנו הישן, ומשקיבלה שם את כתובתנו החדשה, באה ישר אלינו. לא היה לה איפה לגור, והיא נשארה אצלנו. כבר היינו ארבעה בַּחדר, ויחד עם העוזרת גליה, שיִשְׁנה על דרגש מתחת לתקרה – חמישה.

כשתליתי את אפודת הצמר-גפן בפרוודור המשותף, הקימו שאר הדיירים מהומה רבתי: הצחנה שעלתה ממנה היתה בלתי נסבלת. אכן, אותה "פופייקה", כמו שכינתה טטיאנה גנדיץ' את הדבר הזה, ספגה אל תוכה את ריחות בתי-הכלא מלנינגרד ועד ווֹדְקוּטָה. לא היתה ברירה אלא לזרוק אותה. אפודה אחרת לא היתה, החנויות היו ריקות מסחורה, והיינו יוצאים מהבית על-פי תור. טטיאנה גריגוריבנה האריכה יותר ויותר לשבת אל מכונת-הכתיבה: היא חזרה והדפיסה את "דון ז'ואן" שלה.

ואלה תולדותיו של "דון ז'ואן" זה:

גנדיץ' נאסרה סמוך לסוף המלחמה ממש, ב-1945. לטענתה, היא עצמה

הלשינה על עצמה. סיפורה נשמע אמנם לא סביר בעליל, אך בהחלט עשוי היה להיות פרי אותה פסיכוזה משונה שהשתוללה בעת המלחמה. לדבריה, היא היתה אז מועמדת להצטרפות למפלגה (במפקדת תנועת הפרטיזנים זה היה תנאי הכרחי), ויום אחד באה אל הוועד המפלגתי, החזירה את "כרטיס המועמד" שלה והצהירה שאחרי שעוללה מה שעוללה, שוב אין לה שום זכות מוסרית להצטרות במפלגה. היא נאסרה. החוקרים עמלו להציל מפיה הודאה – למה התכוונה, בעצם? להסברים שלה לא האמינו (גם אני לא הייתי מאמין, אילולא ידעתי שיש בה מתכונותיה של "שוטה-של-אלוהים")⁴. לטענתה, נעתרה לבקשתו של איזה דיפלומט בריטי, ותרגמה לאוקטבות אנגליות את הפואמה של וְרָה אֵינְבֵּר "קור-האורך פּוֹלְקוֹבו"⁵, לצורך פרסומה בלונדון. אחרי שקרא את התרגום אמר לה אותו דיפלומט: "למה שלא תעבדי אצלנו, הרי את יכולה לתרום כל כך הרבה להידוק הקשרים בין שתי התרבויות, הרוסית והבריטית!" דבריו הרשימו אותה, הרעיון לנסוע לממלכה המאוחדת נתקע עמוק במוחה – אבל נראָה לה כבגידה. היא החזירה את "כרטיס המועמד" שלה. מובן שהחוקרים לא האמינו לווידי ההזוי הזה, אך לא הצליחו לגזור ממנו סעיפי אישום אחרים. העמידה לדין – בימים ההם כבר היה נהוג "להעמיד לדין"⁶ – ופסקו לה עשר שנות מאסר במחנות כפייה לחינוך-מחדש, בעוון "בגידה במולדת הסובייטית", על-פי הסעיף התשעה-עשר לחוק העונשין, שעניינו "כוונה שלא הגיעה לכלל מימוש".

אחרי המשפט ישבה גנדיץ' בכלא ברחוב שְפּאֶלְדֵנְאָה, בתא צפוף למדי, בהמתנה למשלוח הבא למחנה הכפייה. יום אחד זומנה להתייצב לפני האיש שחקר אותה אחרון, והוא פנה אליה בשאלה:

"מדוע אינך משתמשת בספרייה שלנו? יש לנו הרבה ספרים פה, ואת זכאית

לכך..."

"אין לי זמן, אני עסוקה", השיבה גנדיץ'.

"אין לך זמן?" חזר ושאל החוקר – ללא פליאה יתרה, אגב (הוא כבר הבין שאסירה זו אינה נטולה מזורויות, בלשון המעטה). "במה את עסוקה כל כך?" "אני מתרגמת", ענתה. וכדי לדייק בתשובתה, הוסיפה: "פואמה של ביירון".

⁴ במסורת הרוסית, "שוטה-של-אלוהים" הוא מטורף או רפה-שכל, הנתפס כאיש קדוש הנתון להשראה אלוהית.

⁵ זהו קור-האורך העובר דרך מרכז מצפה-הכוכבים של פּוֹלְקוֹבו, ליד לנינגרד (פטרבורג), שער תחילת המאה העשרים שימש, בדומה לגריניץ', כקו ה-0 של קווי-האורך החוצים את האימפריה הרוסית. בהיסטוריה של מלחמת-העולם השנייה מצייין פּוֹלְקוֹבו את המקום שבו עצר הצבא האדום את התקדמות הצבא הגרמני בהסתערותו על לנינגרד.

⁶ כלומר, קודם לכן נגזרו עונשים בלא משפט.

נמצא שהחוקר היה משכיל דיו לדעת כמה דברים אמורים. "יש לך ספר בכלל?" שאל.

"אני מתרגמת מן הזיכרון", השיבה גנדיץ'.

עכשיו אחזה בו בכל זאת פליאה: "אם ככה, איך את מצליחה לזכור את הנוסח הסופי של מה שתרגמת?" שאל, מגלה חדירה לא צפויה לעומקו של עניין.

"קלעת למטרה", אמרה גנדיץ', "זה באמת הקושי הכי גדול. אילו רק יכולתי להעלות על הכתב את מה שכבר עשיתי... חוץ מזה, אני כבר מתקרבת לסוף. הלאה אני כבר לא זוכרת".

החוקר נתן לה דף נייר ואמר: "כתבי פה את כל מה שכבר תרגמת. מחר אציץ בזה".

לא היה בה די עוז לבקש עוד קצת נייר. היא התיישבה לכתוב. כשהגיע החוקר למחרת אל לשכתו, גנדיץ' עדיין ישבה וכתבה. לידה ישב סוהר זועם. החוקר העיף מבט בדף: אי אפשר לקרוא כלום. האותיות קטנות מראש סיכה, כל אוקטבה תופסת בקושי סנטימטר רבוע.

"תקריאי!" ציווה עליה. זה היה הקנטו התשיעי, שמופיעה בו יִקְטְרִינָה הגדולה. החוקר הקשיב שעה ארוכה, מצטחק מפעם לפעם; הוא לא האמין למשמע אוזניו, וגם למראה עיניו לא האמין: הדף ובראשו הכתובת "עדות הנאשם" היה מלא משני צדדיו בכתב־שיר רבועים זעוריים, שלא היה אפשר לקרואם אפילו בזכוכית מגדלת. הוא קטע את הקריאה: "הרי צריך לתת לך על זה את פרס סטלין!" קרא בקול. אמות־מידה אחרות לא היו לו.

"כבר נתת לי אותו", התלוצצה גנדיץ' במרירות. לעתים רחוקות מאוד הרשתה לעצמה הלצות שכאלה.

הקריאה נמשכה שעה ארוכה למדי — גנדיץ' הצליחה לדחוס לדף שלה לא פחות מאלף שורות, כלומר מאה ועשרים אוקטבות. "אני יכול לעזור לך במשהו?" שאל החוקר.

"כן, רק אתה יכול!" השיבה. נחוצים לה: הכרך של בירון (היא ציינה את המהדורה המועדפת עליה, עם הערות וביאורים), מילון וִבְסֵטָה, נייר, עיפרון — נו, ותא נפרד, כמובן.

כעבור ימים אחדים סייר החוקר עם טטיאנה גריגורִיבְנָה בכלא הפנימי של שירות הביטחון ב'בית הגדול', מצא תא שהאור בו רב קצת יותר מבאחרים, וציווה להכניס לשם שולחן ואת כל שאר הפריטים שביקשה.

בתא הזה ישבה טטיאנה גריגורִיבְנָה גַנְדִיץ' שנתיים תמימות. מיעטה לצאת לטיול בחצר, לא קראה כלום. טורייהשיר של ביירון היו כל חייה. כשסיפרה לי על החודשים הללו אמרה שהיתה משננת לעצמה חזור ושנן את השורות שהפנה פושקין אל שאר־בשרה הקרום:

עת רבה שוחחַת עם הומרוס,
עת רבה ייחלנו לשוכך.
קוֹרֵן ירדת מראש ההר הפְּלֵאי,
לוחות הקודש בידך.

הוא "שוחח" עם הומרוס, היא – עם ביירון. כעבור שנתיים ירדה טטיאנה גַנְדִיץ', כמוה כניקולאי גַנְדִיץ', "מראש ההר הפְּלֵאי" ובידיה "לוחות הקודש". אלא ש"ההר הפְּלֵאי" שלה היה תא מצחין ובו דלי גדול לעשיית צרכים ועל חלוננו סורג כבד המסתיר את השמים ומקדיר את אור היום. איש לא הפריע לה בעבודתה, ורק מפעם לפעם, כשהיתה מתהלכת הלוך ושוב בתא בחיפוש אחר חרוז, היה הסוהר פותח את הדלת בתנופה רועמת ונובח: "קיבלת פקודה לכתוב – ואת מטיילת לך!"

שנתיים ארכו שיחותיה עם ביירון. משהונחה הנקודה האחרונה בסוף הקנטוֹ השבעה־עשר, העבירה גַנְדִיץ' מסר לחוקר: תם ונשלם. הוא זימן אותה אליו, לקח מידה את ערימת הדפים והודיע לה שתישְׁלַח אל המחנה רק לאחר שתסתיים הדפסת כתב־היד. הכתבנית של הכלא התעסקה עם החומר ימים ארוכים. לבסוף נתן החוקר לגַנְדִיץ' להגיה שלושה עותקים. את האחד טמן בכספת, את השני הפקיד בידה יחד עם מכתב הליווי, ולגבי השלישי שאל אל מי לשלוח אותו לחוות־דעת. אור־א נקבה גַנְדִיץ' בשמו של מ"ל לוזינסקי.

היא נשלחה עם קבוצת אסירים אל המחנה, שם ריצתה עד תומן את שמונה השנים שנותרו לה. אף לרגע לא נפרדה מכתב־היד של "דון ז'ואן"; לא פעם נשקפה סכנה לדפים יקרי־הערך: "את שוב פעם מרשרשת, לא נותנת לישון?" צרחו שכנותיה לדרגש. "סלקי מפה את הדפים המחורבנים שלך..." אבל היא נצרה אותם כבַּת־עינה עד יום שחרורה מהמחנה, עד היום שבאה אלינו אל שדירות קירוב וישבה אל מכונת הכתיבה והחלה להדפיס מחדש את "דון ז'ואן": במרוצת שמונה השנים האלה הצטברו במוחה המון שינויים ותיקונים;

וחוץ מזה, מהדפים הישנים, שעברו את כל הגלגולים בכלא ובמחנה, נדפה בדיוק אותה צחנה כמו מה"פופייקה" שלה.

אגודת הסופרים ערכה ערב ספרותי לכבוד ט"ג גנדיץ', והיא הקריאה בו קטעים מתוך "דון ז'ואן". את התרגום העריכו כערכו. יותר מכול התגאתה גנדיץ' בשבחים המופלגים שחלקו לה אי-אלה אנשי רוח שאת דעתם הוקירה במיוחד: ה'לגה ל'בוֹכְנָה לינצ'קאָיה, ו'לדימיר י'פימוביץ' שור, י'ליזבֶטָה ג'ריגוריבְנָה פ'ולונֶסקאָיה. כעבור שנה וחצי ראה אור בהוצאת "חודוֹז' סְטֶבְנָאָיה ליטְרַטוֹרָה" (ספרות יפה) תרגום "דון ז'ואן", עם הקדמה של נ"י דֵיאָקוֹבְסְקָאָיה, במאה אלף עותקים. מאה אלף! כלום יכלה לחלום על כך האסירה גנדיץ', ששנתיים ימים חלקה את תאה המבודד עם עכברושי הכלא?

בקיץ ההוא התגוררנו בכפר סיבֶרְסְקָאָיה שעל נהר אוֹרְדִז'. ושם, בקרבת מקום אלינו, שכרנו חדר בשביל טטיאנה גריגוריבְנָה. עברתי ליד תחנת הרכבת, ובמקרה ראיתי אותה: היא ירדה מן הקרון, גוררת אחריה שק ענקי. זינתי אליה לעזור לה, אבל היא אמרה שהשק ממש קל – ואכן, נדמה היה שאינו שוקל כלום. התברר שהוא מלא צעצועי קרטון וצלולואיד, בשביל כל ילדי הסביבה. טטיאנה גריגוריבְנָה קיבלה כסף רב בעבור "דון ז'ואן" – שכר סופרים בסך שבעה-עשר אלף רובל, ונוסף על כך תמלוגים נאים. לראשונה זה שנים קנתה לעצמה כמה פריטים הכרחיים, ומתנות לאחרים; הן לה משלה לא היה כלום: לא עט נובע, לא שעון, אפילו לא זוג משקפיים ראוי לשמו.

על העותק שהעניקה לי מתנוסס המספר 2. למי נתנה את העותק הראשון? לאף אחד. היה בכוונתה לתת לחוקר ההוא, אך למרות כל מאמציה לא הצליחה למצוא את האיש שכה היטיב עמה. מן הסתם היה משכיל מדי וליברלי מדי, כך שיש מקום להניח ששירותי הביטחון העמידו אותו אל הקיר.

הבמאי והצייר אָקִימוב נסע לנופש, קרא את "דון ז'ואן" והתפעל עד בלי די. הוא זימן אליו את גנדיץ' והציע לה לשתף פעולה אתו בעיבוד הפואמה להצגת תיאטרון. היא נענתה להצעה, וידידותם הולידה עוד יצירת אמנות נהדרת אחת: דיוקנה של ט"ג גנדיץ' פרי מכחולו של נ"פ אָקִימוב – מן המשובחים בסדרת הדיוקנאות שהנציח בה את בני דורו. ההצגה שביים אָקִימוב בתיאטרון הקומדיה של לנינגרד בהנהלתו נחלה הצלחה גדולה, ולא ירדה מן הבמה שנים אחדות. ההצגה הראשונה, שתוארה בפתח דברי, היתה חגיגת הניצחון של טטיאנה גנדיץ'. באותם ימים הגיע מספר העותקים של שתי המהדורות

של "דון ז'ואן" למאה וחמישים אלף, וכבר הופיעה מהדורה חדשה של ספרו של קורניי צ'יקובסקי "אמנות נעלה", ש"דון ז'ואן" מוצג בו כאחד ההישגים היותר חשובים של אמנות התרגום בימינו; וכבר יצא לאור גם ספרי, שירה ותרגום, שבו תיארתי בקיצור איך נולד "דון ז'ואן" של גנדין⁷ ומינתי אותו עם יצירות המופת של אמנות התרגום השירי. ולמרות כל אלה, דווקא אותו הרגע בתיאטרון הקומדיה של לנינגרד, כששבע-מאות צופים קמו על רגליהם כאיש אחד כדי להודות ל"מחבר" שנקרא לעלות לכמה – הרגע הזה הוא שהיה גולת הכותרת בחייה של טטיאנה גריגורייבנה גנדין⁸.

לאחר צאתה לחופשי חייתה טטיאנה גריגורייבנה עוד שלושים שנה. הכול, כמדומה, הסתדר על הצד היותר טוב: נוצר אפילו קן משפחתי: טטיאנה גריגורייבנה הביאה איתה מהמחנה ישישונת אחת, שהתיישבה בכיתה ושימשה כמין אמא; ועוד הביאה איתה את יגורי, ברנש זריו כפיים, מומחה לכל מלאכה – הוא היה הבעל, כביכול. כעבור כמה שנים גם אימצה בן – אַנטולי (טוליה), שכל ימיו שמר אמונים לאמו המאמצת. הודות להשתדלותה הוא זכה לסיים את חוק לימודיו באוניברסיטה ונעשה פילולוג מומחה לאיטלקית.

"הכול, כמדומה, הסתדר על הצד היותר טוב" – כאן נכשלתי בלשוני. לאמיתו של דבר התברר ש"האמא מהמחנה", אַנטסטאסייה דמיטרייבנה, היא זקנה נרגנת, נתונה תדיר להתקפי מרה שחורה, ו"הבעל מהמחנה", השרכרב גיאורגי פאבלוביץ' (הלוא הוא יגורי), הוא שתיין כבד המנבל את פיו בלי הרף. למראית עין עלה בידי טטיאנה גריגורייבנה "לביית" אותו – היא לימדה אותו, למשל, להמיר את המילה הקצרצרה החביבה עליו⁷ בשמו של האל הרומי פבוס (הנהגה ברוסית "פב"). הוא עשה לו אפוא מנהג לפנות אל הסטודנטים הבאים אל רעייתו ולהציע להם: "בואו נשתה, חברים! ואם היא לא מרשה – אז פב עליה!" בענייני ספרות לא הבינו "האמא" ו"הבעל" דבר וחצי דבר, וגם לא רצו להבין. לעומת זאת, כדי לרצות את רעייתו היה יגורי מקשט בהנחייתה את עץ חג המולד בצעצועים בעלי מנגנונים מתוחכמים, מעשה ידיו להתפאר. לפרקים אירע שהיכה אותה. פעם שאלתי את טטיאנה גנדין⁸ אם אינה פוחדת מפני הגרוע מכול, והיא חככה בדעתה רגע והשיבה: "וכי מי יהרוג תרנגולת שמשללה ביצי זהב?"

בעשר השנים האחרונות לחייה זכתה טטיאנה גריגורייבנה להגשים חלום

---

⁷ הכוונה למילה "חוי", שפירושה זין.

ישן: היא חייתה בפאבלובסק, בקרבת המקום האהוב עליה, צארסקויה סלו.⁸
לא מעט שירים הקדישה לו, שכמוהם כמרבית שירתה, לא ראו אור מעולם:

הפּרֵק הַזֶּה נִשְׁאַר כְּשֶׁהָיָה: מַה טוֹב!
עֲדִין חַי מִתְאַר יָפִיּוֹ שֶׁל הָאֲרָמוֹן,
וְעִמּוּדָיו עוֹדֵם שְׁקוּעִים בְּלֶכֶן חִלּוֹמָם,
חֵן הַקְּנִיִּים הַשׁוֹכְכִים נוֹתֵר בְּמִלּוֹא זִיו...
מַה טוֹב שְׁכַתְּנוּ פֶּה יַחְדָּו, בְּשָׁנִים,

בְּצֵל הַמְקַדָּשׁ הַזֶּה שֶׁל הַתְּרֻזוֹת,
מַה טוֹב לְשִׁתֵּק, לְשִׁתּוֹת אֶת מִי הַלְתָּה
מְכוּס זָכָה שֶׁל מַחְשָׁבָה נִפְעָמֶת...

20 באוגוסט 1955, פושקין | צארסקויה סלו

---

⁸ עיר קטנה בקרבת פטרבורג, ששמה קשור לבלי הפרד בשמו של אלכסנדר סרגייביץ' פושקין: שם הוקם הליציאום היוקרתי לבני אצילים, שפושקין נמנה עם תלמידי המחזור הראשון שלו. "צארסקויה סלו" פירושו "הכפר של הצאר", ועל כן שינה המשטר הסובייטי את שמו של המקום ל"פושקין".